

Ko ne sluša pesmu na albanskom, slušaće oluju ili: Kako je bilo moguće boriti se protiv nacionalizma jugoslovenskom muzikom

Osamdesete godine XX veka danas se pokazuju kao vremenski period koji je intrigantan iz više razloga. Najpre, on nije istorijski dovoljno daleko da ne bismo imali emotivna sećanja na njega, čak i ako su to ona sećanja koja nasleđujemo od drugih. Potom, znamo da je početak osamdesetih, simbolično obeležen smrću Josipa Broza Tita, označio i početak ubrzanih turbulentnih dešavanja na ovim prostorima, te da je ova decenija bila uvod u haotične devedesete. Sasvim je izvesno da je to bilo doba velikih ekonomskih problema, nestašica, očite dezintegracije ideala koji su se, koliko toliko, održavali dok ih je promovisala živuća mitska figura vođe svih naroda i narodnosti. Nadalje, ovu deceniju je obeležilo jačanje nacionalizama, zaoštavanje krize na Kosovu, te sve značajnija medijska pažnja usmerena na iseljavanje Srba sa ove teritorije, koja je u srpskim medijima predstavljana kao rezultat albanskih zločina. Ipak, kakve god da su bile, osamdesete godine XX veka danas postaju predmet, čini se, pomalo neobjašnjive nostalgije – neobjašnjive zato što se možemo zapitati za čim se precizno žali u takvim nostalgичnim osvrtima na jedno vreme koje je bilo daleko od idiličnog, kako ga nekad mogu predstaviti jugonostalgičari.

Želim, najpre, da obrazložim zašto sam smatrala važnim pisati o jugoslovenskoj muzici i nacionalizmu. U poslednje vreme, bavila sam se istraživanjem triju tema: najpre, srpsko-albanskim odnosima u naučnim diskursima XIX i XX veka, zatim, recepcijom jugoslovenske muzike u postjugoslovensko vreme (a posebno hrvatskom muzikom u sadašnjoj Srbiji) te, na kraju, jugoslovenskom muzikom upravo u intrigantnoj poslednjoj deceniji postojanja nekadašnje zemlje. Sve navedene teme spojile su mi se (činilo se neočekivano, ali svakako ne i slučajno) kada sam u literaturi našla podatak da je grupa *Bijelo dugme* 1983. godine snimila pesmu na albanskom jeziku. Ovaj podatak sam, zapravo, nekako znala i sama, iz svog maglovitog dečjeg sećanja iz osamdesetih. Kada sam to pročitala, te odslušala pesmu, sama informacija mi se nije činila sasvim nepoznatom, ali mi se njen značaj, iz sadašnje perspektive naučnice, prvi put sasvim jasno ukazao. Prevažodno, bila sam iznenađena samom činjenicom da me je ta informacija toliko šokirala. Zašto mi je toliko neverovatno verovati da je jedna jugoslovenska grupa pevala na albanskom? Baveći se, na različite načine i u različitim kontekstima, problemom stvaranja i prevazilaženja granica uz pomoć muzike, shvatila sam da je razmatrana decenija bila i period velike produkcije pesama koje su predstavljale molbe, apele i upozorenja šta nam se može desiti. Stoga, ovde se bavim pomenutom pesmom kao svojevrsnim pokušajem prevladavanja rastućeg nacionalizma u Jugoslaviji. Nadalje, ovu pesmu tumačim kao simptomatičnu pojavu u okviru pomenute tendencije da se putem muzike apeluje na nastajuće probleme u jugoslovenskom društvu. Pri tom, želim da skrenem pažnju na nekoliko razmišljanja koja su se meni iskristalisala povodom svega

* Ana Petrov je muzikološkinja i sociološkinja, docentkinja na Fakultetu za medije i komunikacije u Beogradu. Doktorat iz sociologije muzike odbranila je na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Objavila je knjige *Bruno Latur* (Beograd, 2015), *Pjer Burdije* (Beograd, 2015), *Rethinking Rationalisation. Evolutionism and Imperialism in Max Weber's discourse on Music* (Wien, 2016), *Jugoslovenska muzika bez Jugoslavije. Koncerti kao mesta sećanja* (Beograd, 2016), kao i niz članaka u domaćim i međunarodnim naučnim časopisima.

navedenog. Zašto se danas ne može pevati na albanskom? Da li su današnja nostalgичna sećanja na osamdesete uzrokovana upravo muzikom? Da li su osamdesete bile posebne samo zato što se tada stvarala muzika koja je bila toliko popularna/dobra/provokativna ili, čak, društveno i politički angažovana, kako god je etiketirali, da se verovalo da je ona mogla nešto da promeni?

Tendencije u politici jugoslovenske popularne muzike tokom poslednje decenije jugoslovenske države mogu se sistematizovati u tri paralelne struje. Najpre se može locirati nastojanje da se promoviše „muzika mladih” koja je, u zavisnosti od konkretnog trenutka i lokacije, mogla da bude rok ili pank ili nešto treće. Potom, istovremeno se pojavljuju pesme upozorenja, kao i molitve. Konačno, krajem osamdesetih, situacija je bila jasna i nepopravljiva. Mogao se otepevati još samo rekvijem.

Rokenrol će nas održati?

„Rokenrol će nas održati”, rekli su reporteri koji su prenosili svečanost povodom Dana mladosti 1984. godine. Ovaj trenutak je jedan od ključnih u razmatranju uloge muzike u borbi protiv nacionalizma osamdesetih godina XX veka u Jugoslaviji. Dakle, muzika je javno etiketirana kao moguće sredstvo spasenja i revitalizacije ideala bratstva i jedinstva. Iako se popularna muzika koristila i ranije na ovim proslavama, a takođe je imala udela u promociji državne kulturalne politike skoro sve vreme postojanja SFRJ-a, ova godina se izdvaja po načinu promovisanja popularne muzike kao muzike budućnosti. Takođe, funkcija popularne muzike je promenjena. Nasuprot dotadašnjim komponovanim pesmama sa plakatnim sadržajem o Jugoslaviji i njenom vođi, osamdesetih se fokus preusmerava na promociju popularne muzike u svom originalnom vidu – dakle, nije neminovno moralo sadržajno biti reči o zemlji, već se mogla, na primer, izvoditi i muzika za ples koja se koristila i van konteksta samih proslava. Do osamdesetih godina, a posebno na prvim održanim proslavama pedesetih godina, važna je bila tradicija narodnooslobodilačke borbe, te su se izvodile pesme u kojima se uspostavljala tradicija sećanja na prošlost. Albanska muzika, prvenstveno folklor sa Kosova, bili su skoro redovni deo pomenutog „folklornog” pristupa muzičkoj organizaciji svečanosti. Dakle, svi narodi i narodnosti, odnosno sve republike i pokrajine, bile su predstavljane, ne svojom popularnom, nego muzikom koja se smatrala tradicionalnom. Njihovim muzičkim i vizuelnim kombinovanjem i spajanjem stvarala se simbolička povezanost na terenu.

Nasuprot tome, osamdesete donose pogled u budućnost putem popularne muzike. U sve manjoj meri se izvode pesme putem kojih se slavi sećanje na rat i na Titove podvige u njemu, a приметna i smanjena upotreba folkloru jer se smatrala prevaziđenim metodom koji više nije društveno atraktivan. Pokušavajući da prevaziđu promenu u zemlji i ublaže krizu, organizatori su započeli projekat modernizacije proslava. Pored postizanja modernijeg zvuka upotrebom savremenih instrumenata poput sintisajzera, posebno se radilo na promociji onog što se očito pokazivalo kao jedna od najjačih spona Jugoslovena i Jugoslovenki – jugoslovenska popularna muzika. O njoj se počelo govoriti i kao o jedinoj „našoj budućnosti”, budući da se prepoznavala kao muzika mladih te se, stoga, u njoj video potencijal da „nas odži zajedno”, odnosno da ponovo poveže narušeni jugoslovenski kolektivitet. Ono što se čini posebno indikativnim jeste nastojanje da se muzika predstavi kao jedno od mogućih rešenja krize i kao sredstvo za sprečavanje tragičnog kraja barem na simboličkom nivou, kao i na nivou regulacije svakodnevnog života. S obzirom na to da je jugoslovenska muzika bila jedan od ozbiljnih ekonomskih i medijskih projekata socijalističke Jugoslavije, te da je do osamdesetih nesumnjivo postala i jedan od njenih najrepresntativnijih kulturalnih proizvoda, kako u okvirima zemlje tako i van nje, nije iznenađujuća politika promocije upravo te muzike kao načina za rešavanje konflikata. Kako je rečeno u prenosu pomenute proslave Dana mladosti 1984. godine – „rok je ono što nas ujedinjuje u svakodnevnom životu”.

Sve može biti rock'n'roll

O tome u kojoj meri se verovalo u uticaj popularne muzike svedoči nekoliko simptomatičnih pesama snimljenih tokom osamdesetih. Ovde ću se zadržati na pesmi *Kosovska*. Nastala 1983. godine, dakle, nakon protesta Albanaca 1981, a potom Srba 1982. godine na Kosovu, odnosno u trenutku kada je pitanje statusa ove tadašnje jugoslovenske pokrajine uveliko bilo aktuelno i nadasve problematično. Ova pesma, međutim, za razliku od mnogih drugih nastalih u to vreme i sa tim ciljem (ciljem pozivanja na mir), nije ni molitva niti poziv na akciju, već jedna sasvim obična ljubavna pesma. Nadalje, ni celi album na kojem je ona snimljena (*Uspavanka za Radmilu M*) nije pratila do tada tipična medijska pompa vezana za *Bijelo dugme*. Nije bilo ni problematičnih tekstova niti fotografija koje su se smatrale neprikladnim za omot albuma, kao što je to često bio slučaj sa ovom grupom. Ovo je bio jedan običan album, samo sa jednom neobičnom i istorijski važnom pesmom, čiji tekst (autora Gorana Bregovića, Agrona Beriše, Zije Beriše i Špenda Ahmetija) glasi:

*Sonte te lutem behu gadi
Se do te vije vone pas teje
Hape moj dollapin, zgjedhe ti,
Fustanin me te mire.*

*Regulloi floket, bukuri
Ashtu moj ti vete si di
Ne bystek ven lul bozhure
Dua te jeshe nder te gjitha me e mire.*

*A e din se t'gjithe do te jene atje
Per ne te dy do te kete hare
Shkojme se bashku, nje dy tre
Roka mandolinen bjeri bjeri bjeri ciftelies
Te gjithe doo t'kendojme
Kenga le t'jehoje*

Cdo gje mund te jete Roken-roll!

*Nese nena nuk t'lejon
A tehere gjeje shteg vete si di
Mos u ngut, mos u shpejto
Prit gjersa gjumi e kaplo.*

*Pervjedhu nga kapigjiku
Ruj fustanin mos e gris
Ke kujdes mos e humb bozhurin
Dua te jeshe hej moj si hyjneshe.*

U autorskom prevodu, pesma je nazvana „Hoću da budeš najsvjetlija”:

*Večeras, molim te, budi spremna
doći ću kasno k tebi
otvori ormar i izaberi najljepšu haljinu.*

*Dotjeraj kosu, ljepoto
onako k'o što ti znaš
Na tvoj pramen stavi cvijet božura
Htio bih da među svima budeš najsvjetlija.*

*Je l' znaš da će svi skupa biti tamo
za nas dvoje biće dobro veselje
Idemo zajedno, jedan, dva, tri
Roka mandolina
sviraj na čifteliju
svi ćemo pjevati
pjesma neka se zaori*

Sve može biti rock'n'roll

*Ako te majka ne pusti
onda nađi izlaz sama, kao što ti znaš
nemoj žuriti, čekaj dok
majka duboko ne zaspi.*

*Nekako izađi preko kapidžika,
pazi haljinu da ne podereš
pazi, ne izgubi božur.*

Izvor: Kurir

Popularna jugoslovenska rok-grupa „Bijelo dugme”

Prema nekim svedočenjima, Željko Bebek se seća da je u grupi bilo pribojavanja da bi Srbi mogli prestati voleti *Bijelo dugme* zbog pesme na albanskom jeziku. Ova pesma se i tada, a i danas, svakako može interpretirati na nekoliko nivoa. Početkom osamdesetih, nakon dešavanja na Kosovu, otpevati pesmu na albanskom moglo je biti politička provokacija. Moglo je, istovremeno, označiti muzičku mirovnu ponudu. Iako je možda tada već bilo kasno da se situacija na Kosovu promeni, kako ističe Dušan Vesić, ostao je zabeležen taj donkihотовski pokušaj *Bijelog dugmeta*.

Iako uvek problematično i provokativno, *Bijelo dugme* nije do tada bilo i politički angažovano, pa čak i u toku osamdesetih, kada će to sasvim izvesno biti, članovi ove grupe iznalazili su načina da svoje poruke ne promovišu sasvim eksplicitno. Tako je Goran Bregović komentarisao pesmu na albanskom skoro ignorišući činjenicu da se radi o politički problematičnoj pesmi. Na primer, zabeležene su njegove izjave o tome da „nakon toliko godina koliko živimo sa Albancima ne bi bilo loše da naučimo bar nekoliko njihovih reči”, a takođe je isticao da nije ni planirao da pesma bude na albanskom, nego mu je ona „zazvučala albanski” nakon što ju je iskomponovao. Muzički gledano, ovaj album *Bijelog dugmeta* obeležio je i žanrovsku promenu – osamdesetih će ova grupa napuštati status tipičnog predstavnika pastirskog roka i krenuti ka novom talasu. Ovaj album doneo je nekoliko međusobno sasvim različitih pesama, te je i *Kosovska* među njima delila sudbinu celog albuma koji je prošao ne toliko zapaženo kako je grupa navikla u prethodnoj deceniji.

Jugoslavijo, na noge, pjevaj, nek te čuju

Međutim, svoju latentnu političku angažovanost grupa će nastaviti i kasnije, a takođe su zabeležene i refleksije o pesmi na albanskom iz perspektive kasnih osamdesetih. Očito, to je bilo vreme kada je svega dve, tri godine razlike moglo značiti i veliku pro-

menu u recepciji određene političke situacije. Osamdesete su tako zabeležile Bregovićeve izjave o jugoslovenstvu, čiji je on bio otvoreni propagator, kao i o mestu Albanaca u okviru njega. Tokom ove problematične decenije, u intervjuima se ovom muzičaru postavljalo pitanje koliko je jugoslovenstvo poželjno, odnosno da li, čak, može predstavljati i opasnost. I u drugoj polovini osamdesetih godina, Bregović je eksplicitno odgovarao da je ideja jugoslovenstva izuzetno potrebna, neretko pominjući upravo albansko pitanje kao izuzetno važno. U knjizi *Bolja prošlost*, Petar Luković je zabeležio sledeći Bregovićev odgovor povodom zagovaranja jugoslovenstva:

„Ideja jugoslovenstva ne samo da je potrebna, ona je nužna. Kud ćemo s tom decom koja više nisu Hrvati ni Srbi ni Slovenci ni Albanci? [...]. Djeliti se po nacionalnosti je primitivno, to su ideje iz feudalnog doba, srednji vijek. Moguće je da mi to zagovaranje jugoslovenstva dođe glave, jer furam na to da budem popularan.“

Nadalje, Bregović je pominjao i situaciju na Kosovu, komentarišući kako se zbog toga čovek mora osećati „strašno tužno“. U okviru propagiranja jugoslovenstva, ovaj muzičar je nedvosmisleno jasno ukazivao na važnost inkorporiranja Albanaca u jugoslovensko društvo, s obzirom na to da je pominjao kako zna tu publiku, kako su oni „kao i svaki drugi narod“, te da nisu „ni bolji ni gori od dobrih i loših Srba ili dobrih i loših Hrvata“. Međutim, jedna promena jeste primetna u Bregovićevom diskursu. Za razliku od demagoškog poigravanja u izjavama u vezi sa *Kosovskom* u vreme kada je ona nastala, nekoliko godina kasnije, ovaj muzičar je eksplicitno istakao da je bio „tako radostan“ kada je pravio tu pesmu na albanskom, jer je „u tom trenutku mislio da je čas da naučimo tri riječi na albanskom, možda kad zapjevamo skupa da ćemo se negdje nać“. Nakon pitanja da li mu se ta želja ostvarila, Bregović je priznao da je bila u pitanju utopijska zamisao u koju je verovao, ali koja mu se nije ostvarila.

Muzika *Bijelog dugmeta* je, takođe, napustila ideal pevanja politički angažovane, ali, pri tom, jednostavne ljubavne pesme. Za razliku od *Kosovske*, na albumu *Pljuni i zapjevaj, moja Jugoslavijo* iz 1986. godine, pesma pod istim nazivom više ne donosi suptilno upozorenje kroz ljubavni diskurs niti molbu za rešavanje problema, već se himničnim tonom obraća, kako se u pesmi kaže „urlajući“, svojoj zemlji i poručuje joj da „ko ne sluša pjesmu, slušaće oluju“.

***

Bez obzira na sve moguće interpretacije kojima možemo podvrgnuti projekat angažovanja jugoslovenske popularne muzike u kontekstu nacionalističkih pitanja osamdesetih, sasvim je izvesno da je *Kosovska* ostala jedinstven pokušaj da se albanska kultura integriše u jugoslovensku. To zaista niko ni pre ni posle toga nije uradio (iako ova pesma nije i usamljeni pokušaj prevladavanja nacionalizama u Jugoslaviji niti je jedina politički provokativna u opusu ove grupe). Danas, u takozvanom postjugoslovenskom vremenu i prostoru, ili kako se još popularno naziva „region“, niko se toga ne bi ni dosetio, a čini se da to i ne bi toliko bilo važno. U istoriji muzike retko se može zabeležiti toliko emotivni i politički kapacitet muzike, kao i utopijsko uverenje da se muzikom može popraviti komplikovana politička situacija, koliki je imala jugoslovenska popularna muzika osamdesetih godina XX veka. Grupa koja se skoro od samih svojih početaka smatrala tipičnim jugoslovenskim kulturalnim fenomenom, a danas se naziva simbolom toga doba, mogla je sve, kako ističe Vesić, pa i da peva na albanskom. Stoga, da se vratim na pitanja sa početka teksta: iako su osamdesete bile doba krize, one su bile obeležene jednom specifičnom istorijskom pojavom – idealom da muzika može promeniti svet ili, barem, upozoriti na njegove probleme. Možda se upravo u ovome mogu pronaći neki od razloga, naizgled neobjašnjive, nostalgije za osamdesetim godinama.